

в результаті її пошуку складних природно-кліматичних умовах Карпат. Тому треба говорити про існування паралелей між сакральною архітектурою і природою не з позиції подібності форм, а з позиції відповідності їх для вирішення подібних завдань. Прикладом цього може бути дерево на узліссі “яке маючи стовбур, кореневу систему та ступінчастий намет, краще пристосоване до дії небезпечних вітрів” (1, 52.). Це саме стосується і багатозаломної церкви, ступінчаста форма якої насамперед найкраще пристосована до природних умов, а пізніше про те, що вона створена так, що “чудово вписується своїми силуетами в гірський ландшафт”.

1. Стойко С.М. *Карпатам зеленіти вічно.* – Ужгород, 1977. 2. Генсірук С.А. *Ліси України.* – К., 1992. 3. *Природа Українських Карпат.* – Львів, 1968. 4. *Природа Закарпатської області.* – Львів, 1981. 5. *Rechowicz K. Sztuka budowania z drewna w okolicy Skolego. Lud,* 1911. 6. Драган М. *Українські дерев'яні церкви: В 2 ч.* – Львів, 1937. 7. Січинський В. *Бойківський тип дерев'яних церков на Карпатах // ЗНТШ.* – 1926. – Т.144. 8. *Zaloziecky W. Gotische und Barocke Holzkirchen in den Karpatenländern.* – Wein. 1926. 9. *Vicena I. Ochrana lesu proti polomum.* – Praga, 1964. 10. Логвин Г.Н. *По Україні.* – К., 1968.

УДК 726.54+625.973

Яців М.Б.

НУ “Львівська політехніка”, кафедра АК

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ СВІТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЦЕРКВИ

© Яців М.Б., 2000.

Стаття суттєво розширює і доповнює інтегрованим змістом поняття – світлове середовище християнського храму. У ній визначені основні вихідні положення його організації в просторі української церкви.

Враховуючи богословську багатообразність і символіку світла, літургічне значення, складність однозначного визначення його функцій в просторі східного християнського храму, в архітектурній науці розширюється і суттєво доповнюється інтегрованим змістом поняття – світлове середовище церкви. Воно відображає основні властивості світла у трьох аспектах: богословському, архітектурному, з позиції психофізіології сприйняття.

У богослов'ї і сакральному просторі церкви, світлове середовище визначається, як сукупність властивостей світла у феномені священного: багатозначний символ, осмислюючий більшість таїнства правд християнства, атрибут Літургії, церковних служб і обрядів. В архітектурі святині світлове середовище - явище архітектонічне. Воно визначене як деяка “нематеріальна” дійсність, похідна архітектоники храму, в просторі якого світло, взаємодіючи з поверхнями і просторами святині, виконує роль формотворчого і комунікативного елементу просторової структури основного об'єму церкви. Вплив світла на людину важливий, насамперед, з точки зору психофізіології, антропометрії та інформативності зорового сприйняття інтер'єру храму.

На основі теоретичних досліджень місця і значення категорії світла в сакральній архітектурі, визначення його основних функцій і значення в часопросторі християнського храму, його ролі у Літургії, а також за результатами емпіричних досліджень світлових

параметрів інтер'єру в основних типах українських храмів, автором визначені основні принципи архітектурно-просторової організації їх світлового середовища.

Перший принцип: домінування верхнього світла в просторі церкви.

За цим принципом більшість світлових потоків повинна надходити у внутрішній простір храму з верхніх ярусів, а їх інтенсивність має наростати знизу догору, де і досягає свого екстремального значення.

Релігійно-богословською платформою даного принципу є символіка простору храму та елементів його об'ємно-просторової структури. Верхній простір церкви символізує вічне стремління людини до небес, до Бога. Це є місце переходу земної реальності в дійсність небесну, крок із стану матерії в стан духу, видимого у невидиме. Світло, в цьому випадку, є елементом інтеркомунікації, двох світів, а його вектор – “схід з висоти” вказує на місце максимальної концентрації сакруму святині. Центральне місце у верхньому просторі храму займає купол (баня), який в православній символіці є символом-знаком самого Бога, у традиційній церкві виражений архітектонічно через найдосконалішу півсферичну форму. Купол з іконою Христа Пантократора, на високому світловому барабані, що візуально відірваний від корпусу святині світловим серпанком, безроздільно панує над всім часопростором храму.

Пов'язання символіки архітектонічних форм святині із символікою світла, урухомлює механізм еволюції архітектурної форми і образу храму; зростання центральної частини храму угору надає йому пірамідальної форми.

Даний принцип організації світлового середовища церкви пов'язаний із символікою вікна, основна функція якого є пропускання світла у внутрішній простір святині без забезпечення візуального зв'язку з об'єктами зовнішнього середовища. Завдяки цьому інтер'єр церкви стає замкненим у горизонтальній площині і відкритий до небес.

Даний принцип реалізується завдяки концентрації вікон у верхніх частинах стін, нерідко у декілька ярусів до самого склепіння (нижній ярус вікон на значній висоті від підлоги нави), на світловому барабані на який спирається купол що особливо характерне для української церкви.

Другий принцип: ієрархія світла в основному просторі церкви. Він полягає у нерівномірності розподілу світлових потоків у просторі святині, максимальній їх концентрації навколо центру, поступовому, а інколи різке, зменшенні інтенсивності світлових потоків від центру до периферії храму.

Принцип ієрархії світла в просторі української церкви тотожний символічній ієрархії її просторів. Простір вівтаря, в якому здійснюється свята містерія, є основою всього внутрішнього поділу святині, її духовним центром, місце здійснення свята-святих – таїнства Євхаристії. Простір солеї, амвону, разом з простором бані – місце всякого духовного перетворення в святині, поєднання з Богом через Євхаристію. Від цього духовного і архітектонічного центру храму вздовж горизонтальної осі схід-захід спостерігається зменшення символічної значущості. Ієрархія символіки просторів основного об'єму церкви підсилюється, акцентується різною концентрацією світлових потоків денного світла. Найвища концентрація денного світла доповнюється штучним освітленням: в центрі храму, де до склепіння купола кріпиться найбільший свічник в просторі церкви – панікадило, багато свічників і в просторі вівтаря. За рахунок ієрархії світла єдиний простір храму, візуально поділяється на дві частини, земне і горноє, і на три частини в горизонтальній площині, що знаходить відображення в архітектоніці української церкви.

Цей принцип втілюється архітектурними засобами залежить від типу храму. У багатокупольному – збільшенням розмірів куполів та висоти і кількості вікон в підбаннику центральної бані, а також – концентрацією вікон та більшим розміром тих, що обгороджують центральний простір храму.

Серед внутрішніх площин церкви, найбільш інтенсивно освітлений іконостас. Ця, єдина перепона всередині простору святині, мега-ікона, на яку в основному, спрямовані погляди віруючих є символом-образом, на тлі якого іконографічні теми і сцени поєднуються в одне ціле з кульмінацією літургійного дійства – Євхаристією.

Третій принцип: **“рівнозначність” світла у просторі святині.**

Даний принцип вказує на інтегральне поєднання прямого і відбитого світла (як денного, так і штучного), їх, певною мірою, однаковою значимість в інтерпретації символіки сакральної структури храму та організації його архітектурного простору.

У православній святині світло має подвійну символічну образність. По-перше: пряме денне світло, що проникає у внутрішній простір храму через вікна, вказує на напрям Божого світла, є візуальним елементом в системі інтеркомунікації людини з Богом. Одночасно воно освітлює внутрішні поверхні святині і, відбиваючись від них, дає змогу їх бачити, сприймати простір храму загалом. По-друге: “нетварне”, інтегроване з відбитим світлом через ікону, фрески, золото стінових мозаїк, дає “блиск і Божу Славу” і веде душу та розум людини в іманентний світ Його існування. Те ж саме стосується світла свічок, лампад, свічників.

Система освітлення простору святині, орієнтована на дану богословську парадигму організації світлового середовища церкви, є універсальною. У великому просторі храму створюється розсіяне освітлення як комбінація прямого і відбитого світла, що має велике значення для сприйняття інтер’єру храму. Коли у ньому панує відбите світло, тіні не мають чітких границь, що “приглушує” архітектонічну активність форм і пластику їх поверхонь. Освітлення прямим світлом завдяки чіткішим тіням і контрастності сприймається різким, активним. Поєднання прямого і відбитого світла, розсіяне освітлення при більшій його інтенсивності у верхньому просторі святині створює м’яку світлотінь, надає виразності формам і об’ємним деталям.

Четвертий принцип: **цілісність світлового простору православного храму.**

Даний принцип визначає міру достатності світла в церкві, є критерієм встановлення інтенсивності світлових потоків в просторі святині та рівнів освітленості її поверхонь.

Базується він на двох богословських постулатах православ’я – “непорушність” стін і виявлення світла на контрасті з темрявою. Для православної церкви характерною ознакою була і є іконографія стін, кожна з яких у притворі, наві чи апсиді має різну символічну значущість. Найважливішим при цьому є сутність теологічна, “захована” в мальованих фресках, іконах чи мозаїці. Тому для архітектури православного храму не властиве надмірне зашклення в площині стін. Улаштування вікон має сенс лише тоді, коли необхідно впустити до святині світло, і то, тільки згідно з ієрархією освітлення і принципу домінування верхнього світла.

Інтенсивність денного світла, яка регулюється кількістю, розмірами і розміщенням у просторі вікон, враховуючи постійну присутність штучного світла, не повинна бути значною. Символіка у цьому випадку реалізується на контрасті з напівтемрявою, яка панує на периферії храму і символізує земне життя людини, занурене у морок гріха, і тільки “світло Боже” видобуває її звідти і орієнтує на дорогу спасіння.

Залежно від рангу і вимог богослужіння збільшення освітлення в просторі святині досягається штучним освітленням. Світла має бути достатньо для читання релігійних текстів.

П'ятий принцип: відносна однорідність світла в інтер'єрі православної церкви.

За цим принципом денне (природне) світло, що надходить у внутрішній простір церкви, як і штучне світло, в часі Літургії не повинно змінювати свою колірність (спектральний склад). На відміну від західної церкви, де у вікнах влаштовуються поліхромні вітражі і де більш важливе пряме світло, в українській церкві важливим є останній етап поширення світла, а саме – відбите світло. Саме відбите світло, “як блиск хвали Божої” акцентується в мистецтві іконографії, мозаїці, блиску позолоти.

Спектральний склад денного світла, штучних джерел світла і правильна (без спотворення) передача кольору – важливий аспект сприйняття внутрішнього, поліхромного простору святині.

Шостий принцип: інтегральність світла в просторі православного храму.

Цей принцип вказує на те, що в часі Літургії (крім нічних Богослужінь) у просторі церкви завжди присутнє і денне, і штучне світло. Символіка штучного світла і його джерел вплетена в містерію Служби Божої, є її давнім атрибутом, частиною церковного канону. Штучне світло доповнює денне, виконує його функції при низьких рівнях природної освітленості.

Суттєвим моментом трактування світла у святині є виключення із сфери символічної всіх джерел електричного світла. Це звільняє їх від суворого регламентованого використання в просторі церкви, дає можливість використовувати весь арсенал засобів для прагматичних цілей – освітлення простору, місцеве освітлення, для забезпечення комфортних умов зорової роботи священика.

Архітектурні засоби і прийоми реалізації визначених принципів організації світлового середовища церкви різні, залежно від типу, матеріалу та часу її спорудження, крім тих, що стали традицією: баня, вікна світлового барабану та ін.

Автор свідомо відмовляється від будь-яких рекомендацій та готових рецептів у плані проектування засобів організації світлового середовища церкви, вважаючи, що вони завжди є невід'ємною складовою загальної творчої концепції архітектора і повинні вирішуватись в процесі пошуків об'ємно-просторового вирішення церковної будівлі.

УДК 711

Бобош Г.Є.

НУ «Львівська політехніка», кафедра містобудування

ГАЛИЦЬКІ МУРОВАНІ ТРИБАННІ ЦЕРКВИ кінця XIX – поч. XX СТ.

© Бобош Г.Є., 2000

Розглянуто архітектуру мурованої трибанної церкви. На основі бібліографічних джерел і польових досліджень виявлено територіальне поширення мурованих трибанних храмів у Східній Галичині. Методом порівняльного аналізу описано стильове походження окремих архітектурних форм.

У кінці XIX – на початку XX століття багато митців закликали не тільки до відродження українських традицій, але і до створення нового власного стилю*. Величезний доро-

---

* Нагірний В., Левинський І., Лушпинський О., Обмінський Т., Грицай Р., Нагірний Є., Левинський Л., Січинський В., Голубець М.